

ТАЪЛИМНИ ИНСОНПАРВАРЛАШТИРИШ ТАМОЙИЛИНИНГ ИЖТИМОЙ-ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

**Тошматова Нигорахон Касимовна,
Фаязов Сайдулло Фозилович,
Саминова Дилафроз Мухиддин кизи**
ФарПИ академик лицей ўқитувчилари,

Курбонова Нилуфар Абдумуталиб кизи
Наманган давлат университети магистранти

SOCIO-PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS OF THE TENDENIZATION OF THE HUMANIZATION OF EDUCATION

**Toshmatova Nigorahon Kasimovna,
Fayazov Saidullo Fozilovich,
Saminova Dilafröz Muhiddin kizi**
FarPI academic lyceum teachers,

Kurbanova Nilufar Abdumutalib kizi
Master of Namangan State University

Ҳозирги кунда таълим жараёнининг муҳим муаммоси таълим-тарбиянинг инсонпарвар парадигмаларини ишлаб чиқиш ҳисобланади. Бу парадигмалар замонавий ижтимоий-маданий вазиятга мос келиши лозим. Шундагина у кўпмаданиятликка асосланган таълим жараёни олдида қўйилган вазифаларни ҳал эта олади. Унинг ечимларини топишга ҳаракат қилиш, инновацион тарбия концепцияси муаллифлари томонидан амалга оширилди. Инновацион таълим-тарбия концепциясининг асосини ташкил қилган инсонпарвар ёндашувларга таянадиган бўлсак, бу йўналишдаги бир қатор тадқиқотлар, жумладан, ўз-ўзини ривожлантиришга асосланган тарбия тизими (Л.И. Новикова); инсонни маданият ёрдамида тарбиялаш (Е.В. Бондаревская); жамоавий ижодий иш методлари (И.П. Иванов); эркинлик педагогикаси ва педагогик қўллаб-қувватлаш (О.С. Газман); шахсга йўналтирилган таълимнинг дидактик моделлари (В.В. Сериков); педагогик фаолиятни мустақил ташкил этиш (С.В. Кульневич) кабилар бунга мисол бўла олади. Мазкур тадқиқотлар негизида ифодаланган ғоя: дунёвий таълимнинг илмий-техника тараққиётига ўтиш парадигмасидан, билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришга асосланган шахсга йўналтирилган ҳамда ўз фаолиятини ижодий татбиқ этишга қаратилган инсонпарварлик парадигмасига ўтмоқда[2; 132-б.].

Таълимни инсонпарварлаштиришнинг умумий қонунларини таҳлил қилган яна кўплаб тадқиқотлар (И.Б.Котова, С.А.Смирнов, Э.Х.Шиянов) ўз изланишлари натижасида инсонпарварлаштиришнинг энг муҳим деб ҳисобланган хусусиятлар қуйидагилар деб белгилайди: “таълим – ақлий хусусият ва вазифаларни шакллантириш жараёни сифатида ўсиб бораётган шахс ва ижтимоий муҳит билан ўзаро боғлиқ таъсирга эга”; “шахснинг умуммаданий, ижтимоий-ахлоқий ва касбий ривожланиши қанчалик уйғун

бўлса, у шунчалик эркин ва ижодий шахсга айланади”; “шахснинг умуминсоний маданият билан уйғун ҳолда ривожланиши асосий ижтимоий маданиятнинг ривожланиш даражасига боғлиқ”; “халкнинг маданий-тарихий анъаналарини, уларнинг умуминсоний маданият билан бирлигини ҳисобга олган ҳолда – янги ўқув режалар ва дастурлар яратиш энг муҳим шартлардан биридир”; “ўқувчи таълим олишнинг субъекти сифатида фаолият юритганда шахснинг умумий, ижтимоий-ахлоқий ва касбий ривожланиш жараёни ҳар тарафлама маъқул хусусиятига эга бўлади”; “мулоқотли ёндашув тамойили таълим олувчининг шахсий-тенг ҳолатини, ҳамкорликдаги инсонлар ҳолатида ўзгартиришни тақозо этади”[3; 37-б.].

Юқоридагиларни умумлаштириб, инсонпарварлик фалсафасининг асоси шахс бўлиб, унинг асосий фаолияти келажакка интилиш, унинг ижодий салоҳиятини эркин амалга ошириш, ўзига ишониш ва ўз “мен”ига эришиш имкониятидир, дейиш мумкин.

Инсон манфаатлари нуқтаи назаридан келиб чиқиб, унинг ривожланиш истикболларини таълимни инсонпарварлаштиришнинг асосий хусусиятлари сифатида белгиланадиган инсонпарварлик, мустаҳкам асослилик ва аниқ фаолият йўналишининг танланиши муҳимлиги орқали келтириш мумкин.

Инсонпарварлаштиришнинг асосий хусусияти бўлган инсонпарварлик таълим мазмунини ўзлаштиришнинг марказий қисмларидан бири бўлиб, даражаси ва ҳолатидан қатъий назар, таълимдаги асосий ижтимоий муаммоларни инсон номи билан, эркин мулоқат қилиш орқали амалга ошишини таъминлайди. Ушбу чора-тадбирлар тизими таълим мазмунидаги умумий маданий таркибий қисмларни биринчи ўринга қўйиш ва шу билан ўқувчиларнинг шахсий етуклигини шакллантиришга йўналтириш орқали амалга оширилади.

Таълимни инсонпарварлаштириш тамойили таҳлилини давом эттириб, умумтаълим, умумилмий, умумкасбий назарий тайёргарликни чуқурлаштириш, узлуксизлик ва тартиб-интизомлараро алоқаларни ўрнатишни назарда тутадиган мустаҳкам асослилик хусусиятини эътибордан четда қолдириш мумкин эмас. Унинг маъноси таълимни одамларнинг моддий ва маънавий, назарий ва амалий фаолиятининг ҳақиқий пойдеворига айлантиришдан иборат. Назария ва амалиётнинг ўзаро боғлиқлиги, билим даражасининг муҳимлиги ёш авлодни замонавий ҳаётга тайёрлаш имконини беради.

Инсонпарварлаштириш тамойилининг фаолият йўналиши хусусияти таълимни муҳокама қилиш, биринчи навбатда, фаол йўналишга қаратиш асосида инсон қобилиятни шакллантириш муҳимлигини кўрсатади. Таълимнинг асосий мақсадларидан бири бўлган билим унинг фақат таркибий қисмидан бири бўлиб, улар орасида “фаолият - асосий восита, қурол”[1; 78-б.] эканлигини кўрсатади.

Ҳозирги вақтда ривожланган мамлакатларининг деярли барчаси таълим тизимларининг ислоҳ қилишда фаолият йўналишининг танланиши муҳимлигини англаб етганлар. Таълимга нисбатан мазкур ёндашувнинг муҳимлигини америкалик таниқли тадбиркор Джон Гриллос жуда аниқ ифодайлади. Унинг фикрича, ўқувчилар у ёки бу соҳада ўзлаштираётган билимларининг мустаҳкамлик даражаси унча муҳим эмас, чунки бу билимлар ҳар йили ўзгаради ва баъзан ўқувчилар уларни ўзлаштиришга улгурмасларидан эскиради. Бинобарин, иктисодиётга ахборот билан ишлашни мустақил ўрганишга, турли соҳалардаги ўз билим ва кўникмаларини мустақил такомиллаштиришга, зарур ҳолда янги билимлар ва касбларни ўзлаштиришга қодир бўлган ёшлар келиши муҳимроқдир[4].

Таълимнинг замонавий тамойилларидан бири бўлган фаолият йўналишини танлаш маълум бир ижтимоий шароитда субъектив амалий фаолиятни ташкил қилишни белгилаб беради. Бу таълим жараёнида шахсият тушунчасини ўзгартириб, биринчи навбатда, унинг ижтимоий фазилатларига қўшимча равишда унинг таълимда

мустақиллигининг ортишига, танлаш, ўз-ўзини бошқариш каби қобилиятларни тавсифловчи турли субъектив хусусиятларга эга бўлишига олиб келади. Бунинг натижаси ўлароқ, унинг педагогик жараёндаги ўрни ўзгариб, педагогик жараён асосини ташкил этувчи мавзу ўрнига кўтарилади. Бунинг энг муҳим шартларидан бири ўқитувчида ўқувчиларга нисбатан инсонпарварлик механизмлари, яъни уларнинг қандай бўлса шундайлигича қабул қилиш, ҳар бир ўқувчига нисбатан ҳиссий ҳолатидан келиб чиқиб, онгли ҳамдардлик билдириш, ишонч ва мулоқотли суҳбатлар муносабатида бўлиш кабиларни қўллашга туртки бўлади.

Бу эҳтиёжга асосланган шахс — вазиятда мустақил ҳаракат қилиши, фаолият йўналиши бўйича янги зарур билимларга эга бўлиши, объектив қонунларга ва мақсадига эришиш учун мўлжалланган шартларга мувофиқ ҳаракат жараёнида ишлашнинг аниқ усуллари ва воситаларини аниқлаш, уларни янада такомиллаштириш орқали мақсадга эришишни ҳисобга олиши муҳимдир [1; 91-б.]. Бу таълим жараёнида субъектнинг ролини оширишга имкон беради. Фаолият йўналиши муҳимлиги ўқитувчининг таълимни инсонпарварлаштириш тамойилининг муҳим ўлчовидир.

Бундан ташқари ўқувчи-талабаларнинг туғма қобилияти ва истеъдодини ҳар томонлама ривожлантириш, миллий ва умумбашарий аҳамиятга молик дунёвий, маънавий бойликлардан баҳраманд этиш, шахс, жамият ва атроф-муҳит муносабатларида уйғунликка эришиш, “Устоз-шогирд”ликнинг тарихий анъаналари асосида самимий муносабатларни ўрнатиш – таълимни инсонпарварлаштиришнинг негизини ташкил этади [5; 91-б.].

Бугунги кунда таълимни инсонпарварлаштириш умумий ўрта таълим мактаблари билан ўзаро ҳамкорлик, ўқувчига ғамхўрлик кўрсатиш, эъозлаш, кечиримли бўлиш, ўзини-ўзи ривожлантириш муҳитини шакллантириш, психологик соғлом муҳит яратиш, ижодий муҳит, дўстона муносабатда иш юритиш, ўқувчи эҳтиёжи, қизиқиши, шахсий фазилати, иқтидорини ишга солиш кабиларларни тақозо этади [6; 47-б.].

Ушбу мезонлар яна бир бор таълимни инсонпарварлаштириш жараёни – бу, биринчи навбатда, унинг мақсадлари ва натижаларини болага энг юксак қадрият сифатида йўналтириш, унинг иштирокчиларининг ушбу ғояга асосланган дунёқарашини ўзгартириш; инсонпарварлик маданиятни ривожлантириш; боланинг табиатга муносабатининг ривожланиши, унинг соғлигини сақлаб қолиши ва мустаҳкамлаш учун шарт-шароитлар яратиш; ўзаро муносабатларнинг шахсий йўналтирилган моделига асосланган муносабатларни инсонпарварлаштириш ҳақиқат эканлигини исботлайди.

Тадқиқотимизнинг асосини инсонийлик фалсафаси ташкил этар экан, таълим-тарбия жараёнида ўқувчини педагогик қўллаб-қувватлаш узвий тарзда ўзбек халқининг миллий анъаналари, фалсафаси, инсонийлик ва педагогика назарияси билан боғланади. Бу назариянинг илдизлари ўзбек халқининг инсонпарварлиги ва маданияти билан бевосита боғлиқ.

Таълим инсонни билимлар билан қуроллантирибгина қолмаслиги, балки уни шахс сифатида камол топтириши ва такомиллаштириши зарур. Сўнгги йилларда таълимни инсонпарварлаштириш ғояси кенг татбиқ этилмоқда. Жамият ва таълимни инсонпарварлаштириш муаммоси таълимнинг оғзаки ахборот усулини унумли, яратувчилик усулига айлантириш билангина ҳал бўлиб қолмай, таълим мазмунини инсонпарвар қилишни татбиқ қилиш, яъни, шахсда маданиятни шакллантиришда фанларнинг ролини ошириш, халқ маданиятининг барқарор бойликларини тушуниш, табиий-илмий ва техника фанларини экологик ҳамда ижтимоий аҳамиятли жиҳатлар билан бойитиш кабиларни таълимга татбиқ қилишдан иборат бўлиши шартлигини белгилаб беради. Таълимни инсонпарварлаштириш ғоясининг энг муҳим зарурати – ўқувчиларга фақат маълум бир соҳада ёки қийматда билим, кўникма ва малакаларни

Ўзлаштириш имконидан ташқари уларни юрт маданияти, унинг бойликлари ва хилма-хиллигига жалб этишидир.

Шундай қилиб, таълимни инсонпарварлаштириш тамойили орқали ривожлантириш замонавий жамиятдан юқорида келтирилган хусусиятларни таълим жараёнларига татбиқ этган ҳолда минтақавий, ҳудудий ва мактаблараро даражаларда ҳал этишни талаб қилади. Жамиятнинг барқарор ва изчил ривожланишида таълим сифатини бошқариш ва ташкил этиш самарадорлигини оширишга янгича ёндашувларни излаш алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, бу таълимга аниқ интеллектуал ва моддий ресурсларни жалб қилиш қобилияти орқали амалга оширишни белгилаб беради. Жамият ва давлат ўзаро боғлиқликда инсонпарварлик, узлуксизлик, тараққиёт ва демократлаштириш ғояларига асосланган замонавий таълимнинг янгиланишини, ривожланишини белгилаб бериши бугунги кун таълим сифатини таъминланишининг муҳим шартларидан бир бўлиб келмоқда.

Шундай қилиб, таълимни ривожлантириш назариясининг юқорида келтирилган тамойиллари таҳлили унинг сифати ва хусусиятларини замонавий жамиятда ушбу муаммони жамоат талабларига, муайян ҳудудларнинг манфаатларига ва таълим эҳтиёжларига қаратилган минтақавий, шаҳар ва мактаблар даражасида ҳал қилинишини таклиф қилади деган хулосага келамиз. Шунинг учун таълим сифатини ошириш ва уни ташкил этиш таълим тизимида барқарор ва изчил ривожланиш, интеллектуал ва моддий ресурсларни жалб қилиш қобилиятини белгиловчи янгича ёндашувларни татбиқ этишни талаб қилади.

REFERENCES

1. Новиков А.М. Российское образование в новой эпохе / Парадоксы наследия, векторы развития. - М.: —Эгвесl, 2000.
2. Бердиева М.М. Замонавий мактабгача таълимда бола шахсини қўллаб қувватлаш масалалари // Замонавий узлуксиз таълим муаммолари: инновациялар ва истикболлар. Халқаро илмий конференция. -Т., 2018.
3. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учеб. для студ. высш. и сред. учеб. заведений / С.А. Смирнов, И.Б. Котова, Е.Н. Шиянов и др.; Под ред. С.А. Смирнова. - 3-е изд., испр. и доп. — М.: Издательский центр —Академияl, 1999.
4. Файзуллаева Н.С. Таълимни тоифалаштириш масалалари.// Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар. № 2, 2013.
5. Bakhromovich, S. I. (2020). The impact of managerial professional development on the effectiveness of Higher Education institution management. *Academicia: an international multidisciplinary research journal*, 10(12), 1014-1020.
6. Siddikov, I. B. (2019). Философско-педагогические аспекты развития интеллектуальной культуры студентов. *Вестник Ошского государственного университета*, (3), 38-42.
7. Bakhromovich, S. I. Development trends and transformation processes in academic mobility in higher education in Uzbekistan and the world.
8. Bakhromovich, S. I. (2021). A comparative induction of the epistemological and theological views of medieval Islamic oriental scholars. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*, 1(1.7 Philosophical sciences).
9. Bakhromovich, S. I. (2021). Views on the role of science in human and society life in islamic teaching. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 1(3), 79-86.

10. Bakhromovich, S. I. (2020). Effects of Objective and Subjective Factors to Develop Intellectual Culture of Youth. Canadian Social Science, 16 (2), 55-59 p.
11. Bakhromovich, S. I. (2018). Social and philisophical performance of making youth's intellectual culture. European science review, (7-8).
12. Bakhromovich, S. I. (2020). Analysis Of Modern Approaches To Ensuring The Effectiveness Of Management In Higher Education Institutions. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(12), 364-369.
13. Bakhromovich, S. I. (2021). Philosophical comparative studies of the epistemological and theological views of medieval eastern scholars. Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation. Turkey, 2021. №32 (3), (Scopus) – P. 30338-30355
14. Bakhromovich, S. I. (2022).Dialectical and synergetic features of the development of theological and epistemological views in medieval eastern islam. European Journal of Humanities and Educational Advancements (EJHEA), - Las Palmas, Spain, Volume 3, Issue 2 February, 2022. – P. 79-83